

Porthanin ohjaamia tutkielmia tunteista

Simo Knuuttila

Tunteet ja sympatia. Turun Akatemian väitöskirjoja 1700-luvulta. Toim. Jukka Sarjala. Fars 2003, 112 s.

Jukka Sarjalan toimittama kirja sisältää toimittajan johdantoartikkelin ”Tunteiden sosiaalisuudesta. Turun Akatemian väitöskirjojen näkökulma” sekä Sari Kivistön suomennoksen kolmesta Turun Akatemiassa professori H. G. Porthanin johdolla laaditusta latinankielisestä opinnäytetutkielmasta: Abraham Eenquistin *Huomioita affekteista* (1778), Isak Hoeckertin *Ihmismielten sympatiasta I* (1778) sekä Josef Hoeckertin *Ihmismielten sympatiasta II* (1780). Sarjala esittää Porthanin ohjanneen näitä pieniä tutkielmia aktiivisesti ja ehkä

itsekin osallistuneen niiden kirjoittamiseen. Kaikki kolme opiskelijaa toimivat myöhemmin kirkkoherroina eri puolella Suomea.

Sarjala viittaa 1700-luvun loppupuolella Euroopassa yleistyneeseen tunteellisuuden viljelyyn – tämän virtauksen vaikutuksia Turussa esitteli Gunnar Suolahti artikkelissaan ”Valistuskauden sielunelämää” (1905, sisältyy kokoelmaan G. Suolahti, *Vuosisatain takaa*, 1993); aihetta on tarkastelut myös Matti Klinge useissa tutkimuksissa. Porthanin kiinnostusta tunteisiin ohjasi osittain hänen tehtävänsä kaunopuheisuuden professorina, johon virkaan hänet nimitettiin 1777. Monet 1700-luvun tunnetut retoriikkaa ja estetiikkaa käsittelevät teokset käsittelevät laajas-

ti tunteita; niinpä kirjoitusten keskeisiin lähteisiin kuuluvat Johann Georg Sulzerin *Allgemeine Theorie der Schönen Künste* (1771–74) sekä Henry Homen *Elements of Criticism* (1762). Paljon perustetaan myös Abraham Tuckerin Locken ajatuksia kehittälevälle teokselle *The Light of Nature Pursued*, josta ilmestyi neljä osaa vuonna 1765 kirjailijanimellä Edward Search. Vuonna 1777 tekijän kuoleman jälkeen ilmestyneestä koko teoksesta on julkaistu näköispainos (Thoemmes Press, 2003).

*

Emootioita on käsitelty länsimaisessa ajatteluperinteessä melko laajasti Platonista lähtien, ei pelkästään moraaliopissa ja puhetaidon teoriassa, vaan myös filosofisessa psykologiassa osana psykosomaattisia toimintoja. Filosofinen psykologia vakiintui opetusalsaksi keskiajan yliopistossa – sen aihepiiriä määrittä Aristoteleen teos *Sielusta*. Myöhemmin tätä luonnonfilosofian osaa alettiin kutsua psykologiaksi, jota termiä myös Turun väitöskirjoissa käytetään. Antiikin filosofisissa tunneteorioissa muotoiltiin kysymyksiä, joista monet osoittautuivat erittäin elinvoimaiksi.

Keskiajan teoriat toivat tähän perinteeseen erityisesti näkökulman emootioista ihmisten ja eläinten käyttäytymisen selittäjinä sekä 1300-luvulla uuden ajatuksen sielun rationaalisen osan emotionaalisuudesta. (Tuomas Akvinolaisen laaja emootioita koskeva tarkastelu sisältyy J.-P. Renton hiljattain suomentamaan osaan Akvinolaisen pääteoksesta *Summa theologiae*.) Uuden ajan alun keskusteluihin emootioista vaikuttivat systemaattiset filosofiset ideat, dualismi kartesiolaisuudessa ja kokemuspohjaisina pidetyt psykologiset yleistyksen brittiläisessä empirismissä.

Monet 1700-luvun ajattelijat olivat David Humen tavoin kiinnostuneita sympatiasta, jonka ajateltiin selittävän moraalista yhdenmukaisuutta. Sympatialla tarkoitettiin tällöin sosiaalista taipumusta tuntea iloa toisten myötäkäymisistä ja surua vastoinkäymisistä. Tunteiden sosiaalinen tarttuvuus oli tietyksi paljon esillä jo antiikin filosofiasa ja retoriikan teoriassa, mutta sanaa *sympatheia* voitiin käyttää myös kapeammin siten kuin nykyään puhutaan myötätunnosta, jota tunnetaan kärsiviä kohtaan. Sarjala selittää johdannossa lyhyesti sympatia-termiä Turun kirjoittajien lähteissä ja johtopäätöksissä.

*

Ensimmäinen tutkielma luonnehtii tunteita yleisesti. Alussa esitetään terminologisia huomautuksia, jotka osittain ovat peräisin Ciceron kirjoituksista eivätkä siten erityisen tuoreita. Ajankohtaisempi ehdotus oli, että käytettäisiin aktuaalisesta tunteesta ja tunnedispositiosta sanaa *affectus* mieluummin kuin sanaa *passio* – molemmat latinalaiset termit olivat traditionaalisia tunnetta tarkoittavia sanoja. Lisäksi todetaan, että jos käytetään aktuaalisista tunteista ja dispositioista sanaa *passio*, voitaisiin sanalla *affectus* tarkoittaa aktuaalisia kiivaita haluja ja vastenmielisyyksiä.

Nootissa 12 sanotaan kuitenkin Searchin eritelteen oivallisesti ja erinomaisesti affekti-terminologiaa ja ehdottaneen, että lievempiä affekteja kutsuttaisiin sanalla ”affection” ja kiivaampia sanalla ”passion”. Jää hiukan epäselväksi, miten Auran Akatemian emootieterminologiaa haluttiin normittaa. Nootissa 8 viitataan myös Homen ehdotukseen, että puhuttaessa jonkin asian herättämästä miellyttävästä tai epämiellyttävästä tuntemuksesta käytettäisiin sanaa ”emotion”; ”passion” tarkoittaisi tunteita, johon liittyy lisäksi halu saada jotakin tai välttää jotakin. Homen termin ”emotion” ajatellaan vastaavan sitä, mitä Ephraim Otto Runeberg kirjassaan *Samtal om Människans Själ* (1770) tarkoittaa sanalla ”känsla”.

Porthanin ja Eenquistin johdanto tunteisiin on sisällöllisesti vaatimaton, mutta antaa silti kuvan jo Aristoteleen vakiinnuttamasta tavasta erottaa aktuaalisessa tunteessa jonkinlainen affektiivainen kognitio, koettu miellyttävä tai epämiellyttävä tuntemus, kyseiselle tunteelle ominainen toimintasuositus sekä fysiologiset muutokset. Näihin kuuluivat etenkin hermoston sisällä olevien elonhenkien liikkeet, joita oli opetettu lääketieteessä Galenoksesta (129–199 jKr.) lähtien.

Edellisen kirjoituksen jatkoksi Porthan suunnitteli kaksiosaisen sympatiaa käsittelevän tutkielman. Alun perin vanhemman Hoekertin piti laatia molemmat osat, mutta tämä suunnitelma ei toteutunut, ja nuorempi veli kirjoitti jatko-osan, jossa tarkastellaan sympatiaa puheen ja kirjallisen esityksen vaikuttavuuden kannalta. Ensimmäisessä osassa selitetään sympatiaa psykologian näkökulmasta ja esitellään sen erilaisia ilmenemismuotoja. Kasvatuksen tärkeyttä korostetaan, koska sympatia voi vahvistaa hyviä tai huonoja tunnedispositioita sen mukaan, minkälaisessa seurassa ja millaisten esikuvien alaisuudessa ihminen kehittyy. Yleensäkin tunnedispositioiden ajatellaan syntyvän mieleen vähitellen, eikä niitä pidetä synnynnäisinä.

*

Ei ole vaikea havaita, että eletään hyödyn ja valistuksen aikaa. Puhetaidon hyöty hyvien impulssien vahvistajana on kiistaton varsinkin oppilaitoksessa, joka valmistaa saarnaajia valtakuntaan. Esimerkkejä sympatian huonoista seurauksista ovat kiihkomielisyyys ja fanatismi, jonka yhtenä ilmentymänä mainitaan noitavainot. Jälkimmäisessä osassa hehkutetaan melko kriittisesti emotionaalisen esitystavan puolesta. On

tärkeää, että puhuja on kokenut niihin arvoihin liittyviä tunteita, joiden merkitystä hän painottaa, ja että hän esiintyessäänkin tekee niin. Myös Ciceroa lainataan esityksen tueksi, ei kuitenkaan sitä ohjetta, ettei tunteita ilmaisevan puhujan tulisi itse tempautua niiden mukaan (esim. *Tusculanae disputationes* IV.25.55).

Kirjoittaja on akatemiaprofessori sekä teologisen etiikan ja uskontofilosofian professori Systemaattisen teologian laitoksella Helsingin yliopistossa.